

Культура 10

11-16-2024

Тиждень #11

Лекція 4:

Українське малярство XIV-XIII ст. (готика, ренесанс)
(початок – прозірка 22)

Завдання (з книжки *Українська Культура II*):

Прочитати:

Лекція 4:

Українське малярство XIV-XIII ст. (готика, ренесанс)
ст. 23-27

Виконати:

Відповісти на завдання «Закріплення» питання 1-7 на ст. 31-32 в книжці
Культура II

Пригадка:

триместр закінчився минулої суботи, а свідоцтва будуть виділені учням старших клас в цю суботу, 23-го листопада. Прошу закінчити та переслати або передати мені всі залеглі завдання до четверга.

УКРАЇНСЬКЕ МАЛЯРСТВО XIV-XVIII ст. (ГОТИКА, РЕНЕСАНС, БАРОККО, РОКОКО, КЛАСИЦИЗМ)

Майже до кінця XVIII ст. найважливіше місце в українському малярстві займало церковне малярство, адже церква й релігія відігравали центральну роль в житті суспільства тих часів. Широко розвивався тоді іконопис, і, взагалі, цей період можна вважати вершиною розвитку української ікони.

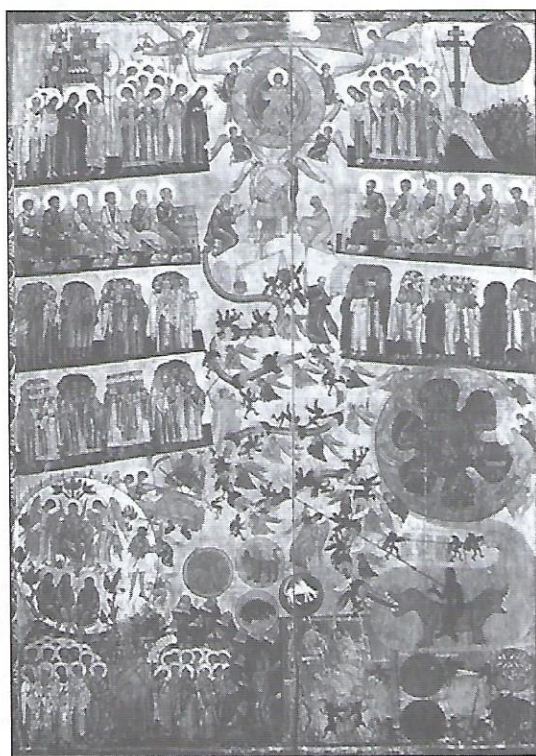
Ікона св. Юрій Зміборець з церкви в Станілі, XIV ст.

Поштовх цьому дав ріст будівництва дерев'яних церков, для яких традиційні способи оздоблення — фреска і мозаїка — не надавались. Хоч мистці ще інколи і розмальовували дерев'яні стіни церков, але більш практичним було перенести зорове представлення Божого космосу на іконостас, який, в основному, складається з невеликих за своїм розміром ікон. Раніше іконостас мав вигляд простого, одноповерхового переділу з 2-4 іконами, а тепер він виріс у кількоповерхову споруду з великою кількістю ікон.

Ряди іконописців у той час були досить чисельні. Серед них було чимало творчих індивідуальностей, які внесли в ікону нові елементи й тонкі зміни до традиційного трактування усталених тем. Так почалась еволюція української

ікони, в якій приймали участь найбільші мистецькі таланти тих століть, адже іконопис був тоді головним видом малярської творчости.

Уже на ранніх етапах розвитку української ікони можна помітити, що українські іконописці відважились в деяких деталях відійти від старих традицій (при дотримуванні основних принципів візантійського стилю). Помітним є намагання звільнитись від строгости візантійського мистецтва, пом'якшити строгий вираз святих, характерний візантійському мистецтву, і дати їм більш людський вигляд, навіть легкі вирази на їх обличчях, щоб віруючий міг хоч частково увійти в світ зображених персонажів. Згодом на українських іконах помічаємо впливи новонароджених західньо-європейських стилів — готики, ренесансу, барокко та класицизму, кожен з яких мав свій вплив і на українських мистців.

Страшний суд з церкви у Мианіці. XV ст.

На сьогодні збереглося мало зразків українського церковного малярства XIV-XVI століть. Але воно мусіло стояти на доволі високому рівні, якщо литовські князі та польські королі запрошували до себе українських малярів розмальовувати парадні кімнати та каплиці своїх замків і фундованих ними церков. У Кракові, Любліні та в інших містах Польщі ще збереглися фрески тих часів, виконані українськими малярами. Фактично, щойно недавно знято

з них шар плястру/штукатурки, яким вони були покриті внаслідок польської нетерпимости до православ'я. Є відомості про участь українських малярів у мистецькому житті й інших країн — Росії, Угорщини та Молдови. А у Львові, де скупчилось чимало мистців різних національностей, українські малярі своєю талановитістю і продуктивністю посідали провідне місце в малярському цеху, поки польська влада не ввела дискримінаційні приписи проти українських мистців.

ВПЛИВИ ЗАХІДНЬОГО МАЛЯРСТВА

ГОТИКА

В добу готичної архітектури (XIII-XV ст.) почались і зрушення в малярстві Західньої Європи. Зокрема, почався нахил до більш реалістичного зображення постатей і подій. Персонажі вже були зображені з індивідуальними рисами, обличчя їх все частіше відображали почуття та емоції — вираз болю і страждання. А сама картина поступово заповнювалась елементами з життя і побуту людей.

Спочатку мистецтво Західньої Європи не мало великого відгуку в Україні, яка все ще була під впливом мистецтва візантійського. Але вже з кінця XIV століття на деяких українських іконах проявляються впливи готичного стилю. Такі впливи найвиразніше виступають у церковних фресках, створених українськими мистцями в Польщі.

РЕНЕСАНС (ДОБА ВІДРОДЖЕННЯ)

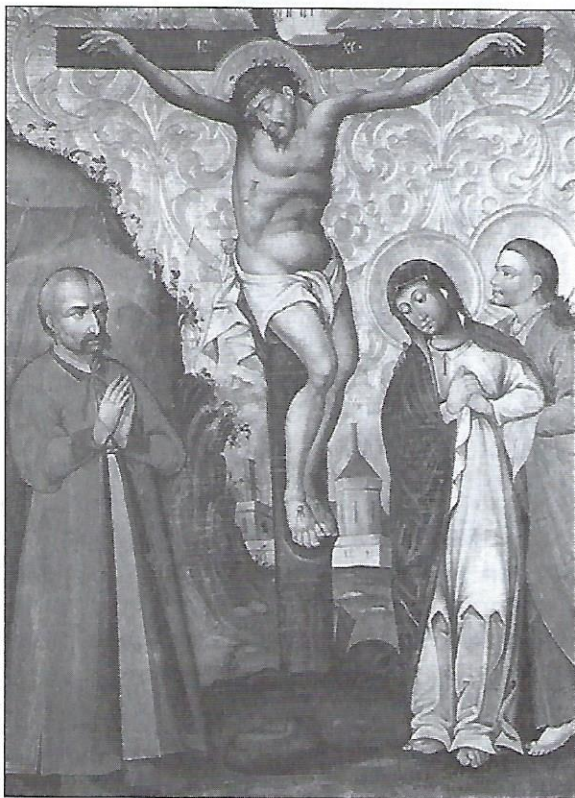
Впливи західнього малярства значно зросли в XVI і XVII століттях. Українські мистці все краще ознайомлювались з ідеями та творчістю мистців Західньої Європи, а багато з них навіть проходили мистецький вишкіл у школах Риму, Відня, Парижу тощо. Саме тоді Західня Європа переживала добу Ренесансу.

Ренесанс зародився в Італії на початку XV століття. Саме слово "ренесанс" на французькій мові означає відродження. Назва ця не випадкова, бо доба Ренесансу відродила ідеї та мистецтво, що існували ще за давньогрецьких і римських часів. Під впливом тих ідей Ренесанс розбудив потяг до індивідуалізму та підвищив значення людини на цьому світі в контрасті до попередньої зосереджености на потойбічне життя, що пропагувала Церква.

У малярстві цей індивідуалізм знайшов своє вираження у портретному живопису, який підкреслював індивідуальні риси людини. Портрети колись, за давньоримських часів, були дуже поширеними, а з виникненням християнства цей вид малярства майже зник, поступившись місцем церковній іконі, на якій святі мали суворий і віддалений від реального життя вигляд. Лише в XV

ст. в Італії був зроблений велетенський крок до реалізму, опершись на зразках давнього греко-римського мистецтва. В обличчях персонажів, включно з святими, з'явилась радість життя. Мистці стали уважніше вивчати анатомію людського тіла, вплив освітлення та перспективи на зображення об'єктів. В картинах реально відображували навколишнє життя, наповнювали їх розкішними краєвидами та реальною архітектурою. Доба ренесансу здійснила своєрідну революцію в європейському малярстві.

Мистецтво ренесансу з його орієнтацією на давню, дохристиянську грецьку та римську скульптуру й оспівуванням величі та краси людини не знайшло широкого сприйняття в Україні, де тоді вирувала боротьба за релігійні й національні права українців. Щось подібного до творчості Мікеланджело не знайдемо серед мистецьких надбань України тієї доби. Але чимало з того, що ввели мистці ренесансу, знайшло собі місце у творчості тодішніх українських малярів. В українських іконах доби ренесансу помічається нахил до реалізму, постаті приймають більш правдивого вигляду, а їх жести стають більш оживлені. Зростає розмаїття кольорів, з'являється тінь, використовується способи для створення враження глибини й перспективи, вмальовується більша кількість постатей та елементи справжніх краєвидів. Користаючи з можливості внести до ікони зображення місцевого побуту, ук-

*Розп'яття з портретом полковника
Леонтія Свічки. Кінець XVII ст.*

раїнські іконописці не раз включали такі національні прикмети, як вишивку чи постаті з народного фольклору і життя (особливо в картинах Страшного Суду).

У добу ренесансу, XVII ст., зустрічаємо в Україні зародок світського (нерелігійного) портрета. У нижній частині деяких ікон стоять зображені у молитовній позі фундатори церкви. Згодом під впливом Заходу світський портрет набув самостійного існування.

З кінцем XVI ст. українське мистецьке життя набрало значної динаміки. У багатьох містах і містечках постають малярські осередки, що гуртують і виховують мистців, вправних у малярстві, а особливо в іконописі. У таких містах, як Львів,

Перемишль, Жовква тощо, формуються "школи" українського малярства, кожна з яких плекає власні мистецькі традиції. Згодом, як головний малярський центр виділився Київ. Там у Києво-Могилянській Академії та в Печерській Лаврі виховався цілий ряд добрих малярів.

БАРОККО Й РОКОКО

Малярство XVII-XVIII ст. перебувало під впливом барокового стилю. Особливістю барокко є його пишна декоративність, закоханість в драматичних ефектах і гостре контрастування світла й тіні. Під впливом творчості таких малярів як Рубенс і Рембрандт, образ набув вищої якості, глибших деталей і повнішого реалізму. Усі ці зміни стали можливими завдяки появі олійного фарбування.

*Невідомий мистець, Покрова з портретом гетьмана Б. Хмельницького.
Кінець XVII ст.*

Барокко мало великий вплив на українське мистецтво. Україна в той час переживала період динамічного розвитку культури й економіки. Існування гетьманської держави з її високоосвіченою елітою, школами і зв'язками з світом піднесло український дух, скріпило національну гордість й самопевність. Відчуваючи себе частиною європейської цивілізації, українські мистці стреміли втілити в своїй творчості високий рівень мистецької майстерности, що

плекався на Заході. Їхня творчість свідчить про широку обізнаність з технічними осягами та мистецькими ідеями Західньої Європи — козацьке барокко.

Не стояла осторонь тих впливів навіть церковна ікона, яка продовжувала займати провідну позицію в українському малярстві аж до XVIII ст. В іконах того часу бачимо вже багато елементів барокового мистецтва. Серед них: зображення святих персонажів у дуже оживлених позах, із глибоко експресивними виразами на обличчі та з драматичними жестами, захоханість у кольорах і в розмаїтті їхніх відтінків та в контрастуванні світла й тіні, як засобу, щоб дати постатям і об'єктам враження об'ємності й глибини.

Провідниками в удосконаленні мистецтва іконопису були **Іван Руткович** та **Йов Кондзелевич**, які вважаються найвидатнішими українськими малярами XVII й початку XVIII ст. І хоча їхні ікони не позбавлені релігійної містики, вони вже далекі від традиційної візантійської ікони, в якій усе було одухотворене, “не цього світу”. Постаті на іконах Кондзелевича, наприклад, зображені майже зовсім реалістично, а розмаїття кольорів таке широке, що колір уже не є виключно функцією релігійної символіки, а є і засобом для оживлення ікони. Знавці ікон вважають, що українські іконописці того часу зайшли так далеко у використанні барокових манер, що аж надто віддалились від суті ікони. Але це вже був останній злет українського іконопису. Йому поклала кінець політика російської влади і Церкви, що була спрямована на знищення самостійних проявів українського мистецтва. З кінцем XVIII ст. право малювати церковні твори мали тільки мистці, виховані в Росії.

*І. Руткович. Ікона Христа з Марією Магдалиною з іконостасу в Жовкві.
Кінець XVII ст.*

Розквіт мистецтва в добі барокко спричинив появу в Україні світського мистецтва. Щойно в цей час воно почало самостійно розвиватись у формі

портрета та пейзажу. В другій половині XVII ст., слідом за модою на Заході, портрети почали набувати значної популярності в Україні. Свого часу була традиція замовляти на похорони портрети померлих, а в церквах розвішувати портрети своїх опікунів (“ктиторів”), що були переважно намальовані іконописцями. Згодом портрети стали важливим атрибутом домів знатних родів, а потім і міщанства.

Портрет Парасковії Сулими, середина XVIII ст.

До нас дійшло багато портретів визначних членів тодішнього українського суспільства — гетьманів, козацьких старшин і їх дружин, церковних провідників і т. д. Вони завжди зображені в пишному святковому одязі та поважній позі, що підкреслює риси шляхетности, велич людини й роду. Прикладом цього є портрет полковника Сулими, на якому зображено козацького старшину, пишно вбраного з козацьким озброєнням і гордою поставою.

Придушення українського мистецького життя в XVII ст. компенсувалось у деякій мірі розвитком народної образотворчої культури. Її творцями були самоуки з народу, які мали мистецькі здібності, але не мали змоги отримати відповідної освіти. Надзвичайно поширеною темою народних картин було зображення козака-бандуриста, який згодом набув назву "Мамай". Від XVII до XIX ст. з'явилося багато варіантів цієї картини. У кожному з них залишилися основні елементи образу, але з кожним варіантом поставала дещо відмінна картина, яка відповідала новим ідеям і смакам.

Подібно до церковної ікони картина козака Мамаєя малювалась за певною традиційною формулою. Вона зображує козака-мандрівника, який сидить під

деревом серед ступу, схрестивши ноги по-східньому. Він грає на кобзі, а за ним стоїть кінь — його вірний товариш, з дуба звисає шабля і рушниця напоготові, у землю застромлений спис. Обличчя Мамає спокійне, замріяне, тільки кінь його неспокійний. Таку картину малювали на полотні чи просто на стіні. Він нагадував особу козака-героя, людину безстрашну, яка не є агресором, але все ж готова прогнати чужих зайд із своїх степів. Мамає був втіленням українського духа, української волелюбності і лицарських традицій. Картини Мамає відображали ностальгію народу за козацькою минувиною.

КЛЯСИЦИЗМ

У другій половині XVIII ст. прийшла ліквідація української гетьманської держави царями і намагання Росії позбавити українців умов для власного розвитку. Обдарована молодь була змушена їхати студіювати в Академію мистецтв у Петербурзі, тодішній столиці царської Росії, бо не дозволялось на існування мистецької академії в Україні. Багато з них після закінчення Петербурзької Академії не повернулося на батьківщину. Вони залишилися жити в Росії. Навіть тих українських мистців, які здобували освіту в академіях Західньої Європи, переманювали переїхати до Петербургу. В результаті, велике число українських мистців відіграло провідну ролу в розвитку культурного життя російської імперії.

Великої слави здобули тоді такі українські малярі (у книжках вони часто представлені як російські мистці):

Дмитро Левицький (1735-1822 рр.) — один із найбільших майстрів портретного мистецтва того часу в Європі. Він створив понад сто портретів, серед них цариці Катерини та членів царської родини. Його праці знаходяться у відомих музеях Європи (наприклад у Луврі в Парижі). Левицький умів передати психологічні прикмети та індивідуальні риси людей різного типу, вловити чар обличчя навіть, коли воно не відзначалося надзвичайною красою, схопити щось інтимне про кожного. А в додатку до того він умів майстерно використовувати кольори. Будучи професором Академії Мистецтв у Петербурзі, Левицький виховав ряд визначних російських і українських малярів.

Володимир Боровиковський (1806-1889 рр.) — теж був портретистом світової слави. Особливо виділяються його чудові портрети жінок. Своїми працями він допоміг поширити серед мистців російської імперії ідеї західноєвропейського мистецтва, як клясицизм, академічний реалізм і психологізм. Боровиковський також створив ряд прекрасних ікон, в яких дає персонажам реалістичне зображення замість традиційної візантійської стилізації.

Антін Лосенко (1737-1773 рр.) — перший ректор (директор) Академії Мистецтв у Петербурзі. Поглибивши свою освіту в мистецьких академіях Парижу, Риму та інших міст Західньої Європи, він першим на території ро-

сійської імперії почав малювати у стилі клясицизму і першим малював на історичні теми. Він допоміг перетворити і розширити рамки російського мистецтва, яке до того часу обмежувалось іконописом. Багато його праць знаходиться у найвизначніших музеях Петербургу й Москви.

Еміграція визначних українських малярів до Петербургу в XVIII ст. позбавила українське мистецтво своїх найбільш творчих сил. У тодішніх політичних та економічних умовах українські мистці не могли знайти в Україні можливостей працювати, тому багато з них покидало Україну, щоб працювати для чужих покровителів. Багато з них стали кращою частиною російської, польської, угорської та інших культур. Хоч їхня творчість часом і включала українську тематику, вони трималися осторонь українського життя. Період кінця XVIII ст. і початку XIX ст. був одним із найболючіших у розвитку української культури, бо Україна породила тоді ряд мистців світової слави, але їх талант приписаний чужим народам.

У той час, коли українські мистці здобували славу поза Україною, на їхній батьківщині чужі мистці витісняли місцевих, українських. Багаті землевласники, більшість з яких були неукраїнського походження, запрошували малярів із різних країн Західньої Європи розмальовувати їхні пишні палаци, багато з яких збереглись в Україні до сьогодні.

Нові смаки спричинилися до розширення тематики малярства в Україні. Власники розкішних палаців залюбки замовляли пейзажі та картини на історичні чи мітологічні теми. Переважно та палатна творчість не відзначалась особливою вартістю, бо не давала мистцям змоги розвинути яскравий індивідуальний талант. Таке прийшло щойно у наступній добі розвитку мистецтва.

Пояснення слів

жест — gesture

надхнення — inspiration

об'ємність — volume

плекати — to cherish

умови — conditions

зрушення — big changes

натуралізм — naturalism

одухотворений — spiritualized

тяжіння — gravity

Закріплення 12

1. Чому у XIV-XV століттях був великий попит на українських малярів у сусідніх з Україною країнах?
2. До яких країн найбільше запрошували тоді українських малярів?
3. Яке місто в Україні було головним малярським центром у добі ренесансу?
4. Яка тематика була найбільш популярною у світському малярстві в добі ренесансу, барокко і клясицизму?
5. Яке місто в Україні було головним малярським центром у добі барокко?
6. Назвіть найбільш відомих українських малярів кінця XVIII ст. — початку

XIX ст. Хто з них здобув найбільшу славу у світовому мистецтві?

2 7. Який вплив на розвиток українського малярства мала ліквідація української гетьманської держави Росією в кінці XVIII ст.?

Завдання

Зробіть табличку та порівняйте характерні риси ренесансу, барокко, рококо та класицизму в Україні в XVI-XVIII ст. Назвіть видатних мистців або зразки творчості.

Аналіза

Велику популярність серед українців у XVII-XVIII ст мав образ мандрівного козака-бандуриста Мамаю. Збереглося з тих часів велике число картин на цю тему, кожна виступає в іншому варіанті. Огляньте малюнок і дайте відповіді на питання:

1. Опишіть, що бачите на цьому малюнку.
2. Які предмети оточують козака Мамаю?
3. На якому музичному інструменті грає козак Мамай? Що ви знаєте про цей інструмент? Які пісні виконували на ньому?
4. Як зображений козак Мамай?
5. Що символізує постать Мамаю?
6. Чи подобається вам ця картина? Які почуття вона у вас викликає?

